

TIESĪBU TEORIJA LATVIJĀ STARPKARU PERIODĀ

LEGAL THEORY IN THE INTERWAR PERIOD IN LATVIA

Jānis Pleps, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures katedras docents

Summary

After proclamation of the independence of the Republic of Latvia, it was necessary to create national legal system. In this context, every national legal system needs its own legal theory.

Legal theory in the Latvian legal system was based on succession of the former Russian legal theory traditions. The leading legal minds of new Latvian legal system had graduated from the universities of Russian Empire and practiced law in the Russian legal system. They continued their work in the Republic of Latvia, contributing to the new legal system. Furthermore, they created necessary foundations for impressive development of legal theory in Latvia during the interwar period. Prospective development of legal theory was interrupted by Soviet and Nazi occupations, and only partly continued in the exile.

Atslēgvārdi: tiesību teorija, tiesību enciklopēdija, ievads tiesību zinātnē, Latvijas tiesiskā sistēma.

Keywords: legal theory, legal encyclopaedia, introduction to jurisprudence, Latvian legal system.

Ievads

Neatkarīgas Latvijas Republikas proklamēšana nozīmēja nepieciešamību veidot un uzturēt savu nacionālo tiesisko sistēmu. Neatkarīga valsts nav iespējama bez savas unikālas tiesiskās sistēmas – sabiedrisko attiecību regulēšanai nepieciešamo tiesību normu kopuma, likumdevēja, tiesu varas un citām institūcijām, kas vajadzīgas tiesiskas valsts funkcionēšanai, kā arī savas tiesību zinātnes un juridiskās izglītības. Jaunajai valstij tas viss bija jārada no jauna, jo iepriekš – esot Krievijas impērijas sastāvdaļai – attiecīgo tiesisko sistēmu uzturēja un nodrošināja Krievija.¹

¹ Plašāk sk.: Levits E. Latvijas tiesību sistēmas attīstības iezīmes uz XXI gadsimta sliekšņa. Grām.: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm prof. Dr. iur. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 482.–484. lpp.; Osipova S. Tiesu sistēmas izveide Latvijā starpkaru posmā. Augstākās Tiesas Biļetens, 2018, Nr. 17, 50.–51. lpp.

Latvijas Universitātes (sākotnēji – Latvijas Augstskola) dibināšana tika uzskatīta par vienu no svarīgākajiem jaunās valsts uzdevumiem, lai Latvijā būtu iespējams iegūt augstāko izglītību un zinātne varētu attīstīties latviešu valodā.² Latvijas Augstskolā tika izveidota arī Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāte, kur pirmo reizi nodrošināja iespēju iegūt juridisko izglītību latviešu valodā, lai gatavotu jaunos profesionāļus tieši darbam jaunās valsts tiesiskajā sistēmā.³

Neviena nacionālā tiesiskā sistēma nevar iztikt bez savas tiesību teorijas – tiesiskās sistēmas nozīmīgāko pamatjautājumu analīzes par tiesību būtību, mērķiem un funkcijām, kā arī tiesību jaunradi un piemērošanu, kas nepieciešami likumdevējam, tiesību piemērotājam un tiesību lietotājam tiesiskās sistēmas pārziņāšanai.⁴

Šā raksta mērķis ir sniegt vispārēju pārskatu par tiesību teoriju Latvijas tiesiskajā sistēmā starpkaru periodā. Šā mērķa sasniegšanai autors raksturo tiesību teorijas jēdziena izpratni un tajā ietveramos jautājumus starpkaru periodā, pamatā koncentrējoties uz attiecīgās tiesību nozares docēšanu Latvijas Universitātē. Tāpat uzmanība tiks veltīta iepriekšējām ietekmēm uz tiesību teoriju pirmajos Latvijas tiesiskās sistēmas pastāvēšanas gados, kā arī nozīmīgākajiem tiesību teorētiķiem un viņu ieguldījumam tiesiskās domas attīstībā Latvijā.

Raksta tapšanā izmantota attiecīgā perioda juridiskā literatūra un jo īpaši Latvijas Universitātē lasīto lekciju pieraksti, kas saglabājušies un pieejami analīzei.

Tiesību teorijas sākotne un izpratne Latvijas tiesiskajā sistēmā

Pēc Latvijas augstskolas dibināšanas kā viens no pašiem pirmajiem (un tolaik vēl nedaudzajiem) priekšmetiem, kas tika lasīts tiesību zinātņu studentiem, bija ievads tiesību zinātnē.⁵ Līdz ar to kopš paša pirmā – 1919./1920. – studiju gada tiesību teorija tolaik vēl kā ievads tiesību zinātnē ir docēta tiesību zinātņu studentiem. Kā tika atzīts, “ievada uzdevums ir pabalstīt studējošos pie tiesību zinātnes izzināšanas, dot viņiem iespēju piesavināties tiesību galvenos principus”⁶. Pirmajos fakultātes pastāvēšanas gados ievadu tiesību zinātnē studentiem lasīja docents Augusts Lēbers (*August Loeber*, 1865–1948).⁷ Savukārt 1922. gadā šā kursa docēšanu pārņēma docents Roberts Akmentiņš (1880–1956),⁸ kas to darīja visu starpkaru periodu līdz Latvijas okupācijai. Īpaši izceļams Augusta Lēbera ieguldījums tiesību teorijas izveidē, jo “fundamentālais 1. kursa studiju priekšmets “Ievads tiesību

² Plašāk sk.: Osipova S. Establishing the University of Latvia. In: Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems II. Collection of Research Papers. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, pp. 91–96.

³ Plašāk sk.: Osipova S. Jurisprudence Latvijā pēc valsts dibināšanas 1918. gadā. Grām.: Osipova S. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2020, 288.–292. lpp.

⁴ Plašāk sk.: Rezevska D., Pleps J. Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedra. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. 1919–2019. Fakti un cilvēki, vēstījumi un fotomirklī. Atkārtots un papild. izd. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 256.–257. lpp.

⁵ Dišlers K. LU Tiesību zinātņu fakultātes desmit gadi. Jurists, 1929, Nr. 7, 193. sl.

⁶ Loebers A. Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē. Rīga: LU Studentu padome, 1922, 4. lpp.

⁷ Augusts Lēbers. Grām.: Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas tiesneši. Senāts, Tiesu palāta un apgabaltiesas biogrāfijās. 1918–1940. Rīga: Tiesu administrācija, 2017, 168.–170. lpp. Plašāk sk.: Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 31.–49. lpp.

⁸ Roberts Akmentiņš. Grām.: Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas ārlietu dienesta darbinieki. 1918–1991. Biogrāfiska vārdnīca. Rīga: Zinātne, 2003, 45.–46. lpp. Plašāk sk.: Birziņa, 1999, 72.–81. lpp.

zinātnē” bija jāizstrādā no jauna, turklāt apstākļos, kad par šo tēmu vēl nebija neviena vērā ņemama mācību līdzekļa latviešu valodā”⁹.

Lai nodrošinātu vajadzīgo pamatliteratūru studiju kursu apguvei, studentiem tolaik bija ierasts ļoti rūpīgi docētāju lasītās lekcijas pierakstīt un pavairot apkopotā veidā. Pateicoties studentu rūpēm, ir saglabājušies vairāki ievada tiesību zinātnē lekciju pieraksti. Tas dod iespēju izsekot gan attiecīgā studiju kursa saturam, gan arī Augusta Lēbera un Roberta Akmentiņa viedokļiem tiesību teorijas jautājumos.¹⁰ Saglabājušies izdevumi liecina, ka jau 1921. gadā iznāca divi Augusta Lēbera lekciju pieraksti – atbilstoši lasītajiem studiju kursiem Latvijas Augstskolā un kara juridiskajosursos. Līdz ar to šogad varam atskatīties uz pirmo tiesību teorijas gadsimtu Latvijas tiesiskajā sistēmā. Kā atzīts tiesību zinātnē, “šis, kaut arī steigā tapušais un literāri “negludais” darbs, apliecina Lēbera pašaizliedzību un nopietno pieeju darbam Latvijas Universitātē”¹¹. Augusts Lēbers ar lekciju kursu tiesību zinātnē noteicis Latvijas Universitātes zinātniskās programmas juristiem starptautiskā skatījuma virzienu, kas iezīmē vēsturisko piederību Rietumu tiesību tradīcijai un kontinentālās Eiropas tiesību lokam.¹²

Lai arī tiesību teorijas jēdziens Latvijas tiesiskajā sistēmā starpkaru periodā bija zināms, tas netika plaši lietots, piemēram, tā atsevišķs skaidrojums pat nebija ietverts Latviešu konversācijas vārdnīcā. Salīdzinoši tika uzsvērts, ka tiesību teorija noskaidro tieši tos pašus tiesību pamatjautājumus un pamatkategorijas, kuras noskaidro tiesību filozofija, bet paliekot jurisprudences robežās kā tikai juridiska disciplīna.¹³ Attiecīgi tika uzsvērts, ka tiesību teoriju citviet dēvē arī par tiesību enciklopēdiju un ievadu tiesību zinātnē.¹⁴ Atbilstoši šim priekšstatam tiesību teorijas jēdziena vietā Latvijā starpkaru periodā pamatā tika lietots Vācijas tiesiskajā sistēmā un pēc tam arī Krievijas tiesiskajā sistēmā tolaik labāk zināmais ievada tiesību zinātnē vai tiesību enciklopēdijas jēdziens.

Piemēram, ievads tiesību zinātnē tika skaidrots kā priekšmets tiesību zinātņu pirmā kursa studentiem, lai izskaidrotu vispārējus jautājumus par valsti un tiesībām, kas atvieglo tiesību apguvi.¹⁵ Savukārt attiecībā uz pašu tiesību zinātni tika uzsvērts, ka tā pēti tiesību būtību, ģenēzi un ar tiesībām saistītus jautājumus.¹⁶ Tiesību enciklopēdija tika definēta kā tiesību apskats, kura mērķis ir ievadīt vispārējo

⁹ Danovskis E. Augusta Lēbera darbs Latvijas Universitātē. Augstākās Tiesas Biļetens, 2015, Nr. 11, 68. lpp.

¹⁰ Augusta Lēbera lekciju pieraksti: Loebers A. Ievads tiesību zinībās. Pēc Latvijas Augstskolā lasītām lekcijām 1920/21 gadā. Rīga: LU Studentu Padomes izdevums, 1921; Loebers A. Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē. Rīga: LU Studentu Padome, 1922; Loebers A. Vispārējā tiesību teorija. Kara Juridiskosursos 1920/21 g. lasīto lekciju konspekts. Rīga: [b. i.], 1921. Roberta Akmentiņa lekciju pieraksti: Akmentiņš R. Tiesību zinību teorija. Rīga: [b. i.], 1928; Akmentiņš R. Ievads tiesību zinātnē. Lekcijas. Rīga: [b. i.], 1929; Akmentiņš R. Ievads tiesību zinātnē. Pēc programmas sistematizēts lekciju konspekts. Rīga: [b. i.], 1934.

¹¹ Danovskis E. 2015, 68. lpp.

¹² Šulcs V. Ieskats Augusta Lēbera publicētajos zinātniskajos darbos. Grām.: Baltijas valstis liktengriežos. Politiskas, ekonomiskas un tiesiskas starptautiskās sadarbības problēmas uz XXI gadu simteņa sliekšņa. Rakstu krājums Dr. Tālava Jundža redakcijā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 1998, 13.–14. lpp.

¹³ Tiesību filozofija. Grām.: Latviešu konversācijas vārdnīca. Divdesmit pirmais sējums. Rīga: A. Gulbis, 1940, 42797. sl.

¹⁴ Ievads tiesību zinātnē. Grām.: Latviešu konversācijas vārdnīca. Divdesmit pirmais sējums. Rīga: A. Gulbis, 1940, 42813. sl.

¹⁵ Turpat.

¹⁶ Tiesību zinātnē. Grām.: Latviešu konversācijas vārdnīca. Divdesmit pirmais sējums. Rīga: A. Gulbis, 1940, 42810. sl.

tiesību jēdzienu izpratnē. Tiesību enciklopēdija apvieno tiesību filozofijas un tiesību teorijas atziņas, lai sniegtu vispārēju pārskatu par tiesībām.¹⁷

Ļoti līdzīgi tiesību teorijas lomu Latvijas tiesiskajā sistēmā savās lekcijās redzēja arī Augusts Lēbers un Roberts Akmentiņš. Tā Augusts Lēbers rakstījis, ka ievads tiesību zinātnē dot "iespēju iepazīties ar tiesību zinātnes principiem un tai iedziļināties, piesavināties tiesību zinātnes atsevišķo disciplīnu (priekšmetu) iekšējos sakarus, un vispār sagatavot un veicināt jurisprudences saprašanu"¹⁸. Visupirms ievadā tiesību zinātnē ietverama vispārējā mācība par tiesībām, kas aptver tiesību jēdzienu, tiesību nolūku, tiesību pazīmes un tiesību attiecības pret morāli un ieražām. Tāpat ievads tiesību zinātnē aptver tiesību praktisko pusi – tiesību vēsturisko attīstību un pastāvošajām pozitīvo tiesību sistēmām. Šim nolūkam tiek aplūkota tiesību izcelšanās, tiesību avoti, tiesību piemērošana un svarīgākie privāttiesību un valststiesību elementi.¹⁹ Augusts Lēbers minējis, ka citi tiesību teorētiķi ievadā tiesību zinātnē vēl papildus tam ietver arī pārskatu par tiesību filozofiju, metodoloģiju (mācību par juridisko studiju metodēm un juridisko izglītību), mācību par jurista profesiju un tiesību statistiku.²⁰ Savukārt Roberts Akmentiņš ievadu tiesību zinātnē skaidrojis kā zinātņi, kas no atsevišķiem konkrētiem tiesību jēdzieniem attīsta vispārējus tiesību jēdzienus un principus un tos sakārto noteiktā sistēmā. Ievads tiesību zinātnē ir "vispārējākā" zinātne no tiesību zinātnēm un visu tiesību zinātņu pamats.²¹ Šajā studiju kursā no teorētiskās perspektīvas tiek aplūkota tiesību būtība, terminoloģija, mērķi, kā arī tiesību attiecības pret morāli un konvencionālajām normām. No praktiskās perspektīvas ievadā tiesību zinātnē tiek aplūkota tiesību izcelšanās, tiesību avoti, tiesību piemērošana, interpretācija, tiesību zinātņu sadalījums un savstarpējās saistības. Tāpat ievadā tiesību zinātnē iekļaujams pārskats par civiltiesībām un īss ievads publiskajās tiesībās.²²

Sākotnējās ietekmes tiesību teorijā

Tiesību teorijai Latvijā starpkaru periodā raksturīgi, ka tās docētājiem tas nebija pamatpriekšmets vai galvenā zinātniskā darba disciplīna. Ievada tiesību zinātnē kursu gan Augusts Lēbers, gan Roberts Akmentiņš lasīja paralēli savam galvenajam docētajam priekšmetam – attiecīgi tirdzniecības tiesības Augustam Lēberam un valststiesības Robertam Akmentiņam. Ievada tiesību zinātnē docēšanai netika veidota atsevišķa katedra fakultātē.²³ Tāpat abi divi šā studiju kursa docētāji bija ne tikai Latvijas Universitātes mācībspēki, bet arī aizņemti tiesību praksē (Augusts Lēbers bija Latvijas Senāta senators, bet Roberts Akmentiņš strādājis Ārlietu ministrijā). Līdz ar to ievada tiesību zinātnē docēšanai šajā ziņā

¹⁷ Tiesību enciklopēdija. Grām.: Latviešu konversācijas vārdnīca. Divdesmit pirmais sējums. Rīga: A. Gulbis, 1940, 42796.–42797. sl.

¹⁸ Loebers A. Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē. Rīga: LU Studentu padome, 1922, 5. lpp.

¹⁹ Turpat.

²⁰ Turpat, 5.–6. lpp.

²¹ Akmentiņš R. Ievads tiesību zinātnē. Pēc programmas sistematizēts lekciju konspekts. Rīga: [b. i.], 1934, 3. lpp.

²² Turpat.

²³ Danovskis E. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes vēsture. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. 1919–2019. Fakti un cilvēki, vēstījumi un fotomirķļi. Atkārtots un papild. izd. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 27. lpp.

varētu būt zināmā mērā piespiedu raksturs Latvijas tiesiskās sistēmas pastāvēšanas pirmajos gados, jo kādam attiecīgie priekšmeti bija jāpasniedz.²⁴

Šā iemesla dēļ nav arī pārsteidzoši, ka abi docētāji nav bijuši aktīvi zinātniskajā darbā tiesību teorijā – lielākoties abi publicējuši rakstus savos pamatpriekšmetos. Atskatoties uz zinātnisko darbu Latvijas Universitātes divdesmit gados, pētījumi tiesību teorijā nemaz netika atsevišķi minēti, lielāku uzsvāru liekot uz sasniegtajiem pētījumu rezultātiem valststiesībās, civiltiesībās un krimināltiesībās.²⁵

Saglabājušies lasītie lekciju kursi liecina, ka tiem raksturīgs augsti profesionāls un dziļš skatījums uz tiesību teorijas jautājumiem un plašs ārvalstu tiesību teorētiķu darbu izmantojums. Lielākoties atsaucēs dominē norādes uz Krievijas tiesiskās sistēmas vadošo tiesību teorētiķu darbiem, kas atspoguļo Latvijas tiesiskās sistēmas pēctecību Krievijas tiesiskajai sistēmai, saglabājot spēkā bijušās Krievijas likumus, tiesību praksi un arī tiesību zinātnes atziņas, ciktāl tās nenonāk pret runā ar jaunās valsts konstitucionālajiem pamatprincipiem.²⁶ Līdztekus tam ir klātesošs dziļš dialogs ar kontinentālās Eiropas tiesību saimes tiesību teorētiķu darbiem, jo īpaši Vācijas tiesību teorijas tradīciju. Šāds ciešs dialogs un mijiedarbība ir bijusi raksturīga Krievijas impērijas tiesiskajai sistēmai XX gadsimta sākumā un tikusi pārmantota arī jaunās Latvijas valsts tiesiskajā sistēmā. Ņemot vērā lielinieku režīmu, kurš nostiprinājās pēc Pilsu kara Krievijas teritorijā, un tā attieksmi pret tiesībām,²⁷ starpkaru periodā faktiski bija iespējama orientācija tikai uz arvien ciešāku līdzdalību Rietumu tiesību tradīcijā, izmantojot arī vēsturisko Krievijas tiesiskās sistēmas mantojumu.

Tiesību teorijas izpratni un zināšanas par to ietekmēja arī augstskolas, kurās vadošie docētāji bija ieguvuši savulaik juridisko izglītību un kuras tradīcijās lielā mērā raudzījās uz tiesībām (Augusts Lēbers bija Tērbatas Universitātes absolvents, savukārt Roberts Akmentiņš absolvējis Kazaņas Universitāti²⁸). Piemēram, Augusts Lēbers pietiekami bieži iecienījis atsaukties uz Tartu Universitātes profesora Fjodora Taranovska (*Фёдор Тарановский*, 1875–1936) tiesību enciklopēdiju.²⁹ Tādā ziņā Latvijas tiesību teorija sākotnēji bija korekts valdošā viedokļa izklāsts, to pielāgojot pēc iespējas Latvijas tiesiskās sistēmas vajadzībām.

Tiesību teorijas jomā Latvijas tiesiskajai sistēmai raksturīga ne tik daudz jaunu un oriģinālu pētījumu tapšana, cik vadošo Krievijas tiesību teorētiķu darbu tulkojumi latviešu valodā. Latviešu valodā starpkaru periodā izdoti triju vadošo tiesību teorētiķu darbu tulkojumi vai pārstāstījumi.³⁰

²⁴ Blūzma V. Latvijas Republikas valsts dibināšana un nacionālās tiesību sistēmas veidošana (1918–1922). Grām.: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm prof. Dr. iur. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000, 212.–213. lpp.

²⁵ Mucinieks P., Čakste K., Mincs P. Tiesību zinātne. Grām.: Zinātne tēvzemei divdesmit gados. 1918–1938. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 349.–372. lpp.

²⁶ Lazdiņš J. Tiesu varas nepārtrauktība Latvijas Republikā. Priekšnoteikumi un nepieciešamība. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Autoru kolektīvs prof. T. Jundža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 346.–347. lpp. Sk. arī: Pleps J. Latvijas Senāta izaicinājumi mūsdienām. Augstākās Tiesas Biļetens, 2010, Nr. 1, 16.–17. lpp.

²⁷ Padomju tiesību izpratni veidoja un tās tiesību teoriju lielā mērā formulēja viens no jaunās strāvas kustības līderiem Latvijā, zvērināts advokāts Pēteris Stučka (1865–1932). Sk.: Plotnieks A. Pēteris Stučka un marksistiskās tiesību zinātnes "sākums un beigas". Jurista Vārds, 2015, Nr. 45.

²⁸ Danovskis E. 2019, 26. lpp.

²⁹ Piemēram: Тарановский Ф. В. Учебник энциклопедии права. Юрьев: тип. К. Маттисена, 1917.

³⁰ Hvostovs V. M. Vispārīgā tiesību teorija. Tulkojis A. Kroders. Rīga: Leta, 1924; Vinogradovs P. Apcerējumi par tiesību teoriju. Tulkojis T. Līventāls. Rīga: A. Gulbis, 1926; Ducmanis K. Leo Petražicka Tiesību un

Maskavas Universitātes profesora Venjamina Hvostova (*Вениамин Хвостов*, 1868–1920) vispārīgās tiesību teorijas tulkojumu uztvēra salīdzinoši kritiski, uzsverot, ka tas nav uzskatāms par klasisku šajā zinātnes nozarē un būtu pieejami labāki darbi tulkošanai. Kā pozitīvā priekšrocība minēts attiecīgā izdevuma ne pārāk lielais apjoms un izklāsta pieejamība lasītājiem. Tāpat uzsvēta grāmatas audzinošā nozīme, sniedzot ieskatu tiesību un valsts jautājumos pilsoņiem.³¹ Arī Pēteris Mucinieks (1899–1980) attiecīgo tulkojumu vērtējis kā nozīmīgu avotu pilsoņu mācībai.³² Atzinīgāk Pēteris Mucinieks vērtējis Maskavas Universitātes un Oksfordas Universitātes profesora Pāveta Vinogradova (*Paul Vinogradoff*, Пáвел Виногáров, 1854–1925) “Arцерējuma par tiesību teoriju” tulkojumu, ar kuru, lai gan jautājumi aplūkoti no Anglijas tiesību viedokļa, arī Latvijā varētu iepazīties par tiesību teorētiskajiem jautājumiem.³³ Viņš arī grāmatas tulkojumam veltījis plašu recenziju “Tieslietu Ministrijas Vēstnesī”.³⁴

Daudz nozīmīgāks notikums bija Pēterburgas Universitātes un Varšavas Universitātes profesora Leona Petražicka (*Leon Petrażycki*, 1867–1931) tiesību teorijas grāmatas saīsināts pārstāstījums latviešu valodā, kuru veica viņa skolnieks Latvijas sūtnis un Latvijas Senāta senators Kārlis Ducmanis (1881–1943). Grāmatas izdevums atspoguļoja psiholoģiskās tiesību skolas un tieši paša Leona Petražicka personības ietekmi uz tālaika Latvijas tiesisko sistēmu, kurā aktīvi darbojās daudzi viņa skolnieki Pēterburgas Universitātē.³⁵ Publicētā grāmata bija Leona Petražicka teorijas saīsināts pārstāsts, kas tapis jau 1912. gadā. Recenzijās tika uzsvēta vēlamība veikt pilnīgu Leona Petražicka grāmatas tulkojumu vai arī zinātnisku viņa pozīciju analīzi, kā arī norādīts uz vēlamību ņemt vērā jaunākās tiesību teorijas atziņas un paša Leona Petražicka publikācijas.³⁶ Neraugoties uz argumentēto polemiku, kuru rosināja šis izdevums, tas lielākoties vērtēts kā savlaicīgs un nepieciešams. Privātdocents Lotārs Šulcs (1904–1994) īpaši uzsvēris: “Nav noslēpums, ka mūsu juristu aprindas nogrimušas šaurā prakticismā un par tiesību teorijas, resp., filozofijas, jautājumiem novērojama ļoti maza interese. Lai šī K. Ducmaņa grāmata būtu kā ierosinājums uz dzīvākām tiesību būtības studijām, kas tik nepieciešamas tagadējās kultūras krīzes laikmetā.”³⁷

Tiesību teorijas pārtrauktās perspektīvas

Lai gan Latvijas Universitātē ievadu tiesību zinātnē docēja Augusts Lēbers un Roberts Akmentiņš, būtisku ieguldījumu nacionālās tiesību teorijas attīstībā ar saviem rakstiem sniedza citi juristi, kuri nedocēja attiecīgo studiju kursu vai vispār nebija Latvijas Universitātes mācībspēki. Varētu uzsvērt, ka tiesību teorijas zinātnes attīstība notika nošķirti no attiecīgā mācību priekšmeta docēšanas.

valsts teorija sakarā ar mācību par morāli. Pamata vilcienos saīsināti atstāstīta līdz ar K. D. komentāriem. Rīga: A. Gulbis, 1931.

³¹ S. J. Grāmatas tiesību jautājumos. Latvju Grāmata, 1925, Nr. 3, 206.–207. lpp.

³² Mucinieks P. Pilsoņu mācības programma pašizglītībai. Ārpuskolas Izglītība, 1927, Nr. 5/6, 213. lpp.

³³ Turpat.

³⁴ Mucinieks P. Bibliogrāfija. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1926, Nr. 5/6, 250.–256. lpp.

³⁵ Osipova S. Ievads tiesību socioloģijā. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2010, 121. lpp.; Osipova S. Tiesību socioloģija Latvijā. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/34204> [aplūkots 15.03.2021.].

³⁶ Š. L. Bibliogrāfija. Burtnieks, 1931, Nr. 4, 376.–377. lpp.; Kruglevskis A. Bibliogrāfija. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1931, Nr. 7, 282.–284. lpp.

³⁷ Š. L. Bibliogrāfija. Burtnieks, 1931, Nr. 4, 377. lpp.

Šajā ziņā noteikti kā pirmais minams Leona Petražicka skolnieks Kārlis Ducmanis.³⁸ Jau studiju gados viņš publicēja pirmo rakstu tiesību teorijas jautājumos, analizējot psiholoģiskās tiesību skolas tiesību izpratni, par piemēru analīzei izraugoties Rūdolfa Blaumaņa noveli "Andriksons".³⁹ Tāpat atsevišķi tiesiskās sistēmas pamatjautājumi analizēti viņa rakstu kopojumā par Baltijas tiesībām.⁴⁰ Pēc neatkarīgas valsts proklamēšanas Kārļa Ducmaņa regulārie raksti preses izdevumos skāra daudzveidīgus tiesību teorijas jautājumus. Līdzvērtīgi ietekmīgs domātājs Latvijas tiesiskajā sistēmā bijis profesors Maksis Lazersons (1887–1951), kurš publicējis vairākus rakstus par tiesību teorijas pamatjautājumiem.⁴¹ Jāuzsver, ka viņš tieši starpkaru periodā ir izstrādājis un publicējis oriģinālu tiesību teorijas grāmatu "Vispārējā tiesību teorija. Ievads tiesību apgūvē"⁴².

Tāpat nozīmīgi pētījumi tiesību teorijā bieži tapuši citās nozarēs, atsevišķus jautājumus rakstos aplūkojot plašākā tiesību teorijas kontekstā. Šajā ziņā īpaši izceļams Kijevas Universitātes un Latvijas Universitātes profesors Vasilij Sinaiskis (*Василий Синайский*, 1876–1949).⁴³ Vasilija Sinaiska plašajā zinātniskajā darbībā teju katrā rakstā bijusi atvēlēta vieta arī tiesību teorijas pamatjautājumu skaidrošanai, un viņš teju katru civiltiesību jautājumu aplūkojis plašākā – tiesību teorijas – kontekstā. Viņš arī Latvijas Universitātē izveidoja un lasīja fakultatīvu priekšmetu "Juridiskā metodoloģija", kas bija veltīts praktisku prasmju apgūvei tiesību piemērošanā.⁴⁴ Par juridiskās metodoloģijas jautājumiem Vasilij Sinaiskis sagatavojis atsevišķu darbu, kurā apkopojis Latvijas Universitātes lekciju materiālus.⁴⁵ Līdzīgi nozīmīgs piensums tiesību teorijas attīstībā bijis Vasilija Sinaiska izdots žurnāls "Jurists", kas mērķtiecīgi uzsvēra un atgādināja tiesību teorijas nepieciešamību jurista praksē.⁴⁶

Kopumā starpkaru periodā Latvijas tiesiskajā sistēmā bija dzīvas diskusijas un tendence arvien plašāk pievērst uzmanību konceptuālajiem tiesību teorijas pamatjautājumiem. Divdesmit gados Latvijas tiesiskajā sistēmā izauga jauna tiesībnieku paaudze, kuriem bija interesanta tiesību teorija un kuri ar lielu aizrautību pievērsās attiecīgo jautājumu izpētei. Šajā ziņā ieguldījumu sniedza Tiesību filozofijas katedra un profesors Pēteris Lejiņš (1879–1960).⁴⁷ Viņa vadībā zinātnisko darbu sāka Lotārs Šulcs, kurš pirms Latvijas okupācijas sevi jau bija pieteicis kā

³⁸ Plašāk sk.: Drēģeris M. Kārlis Ducmanis: intelektuālis, diplomāts un Latvijas Senāta Spriedumu biroja vadītājs. Jurista Vārds, 2018, Nr. 43.

³⁹ Ducmanis K. Divejādas tiesību pasaules Blaumaņa novelē "Andriksons". Izglītība, 1909, Nr. 7, 504.–515. lpp. Plašāk sk.: Volkova L. Blaumaņa zelts. Rakstnieks savā laikā, darbos un cilvēkos. Rīga: Karogs, 2008, 549.–554. lpp.

⁴⁰ Ducmanis K. Iz Baltijas provinču tiesībām. Rīga: P. Bērziņa grāmatu pārdošanas apgādībā, 1913.

⁴¹ Plašāk sk.: Bērtaitis S. Maksis Lazersons: svarīgāka par likumiem ir patiesā dzīve. Jurista Vārds, 2018, Nr. 16.

⁴² Лазерсон М. Я. Общая теория права: Введение в изучение права. Рига: Жизнь и культура, 1930.

⁴³ Plašāk sk.: Торганс К. Вклад профессора Василия Синайского в формировании правовой системы независимой Латвийской Республики. Grām.: Эффективность норм права. Пархоменко Н. М., Шумил М. М., Изарова И. О. (ред.) Київ: Ніка-Центр, 2016, с. 39–43.

⁴⁴ Sinaiska N. [Par Vasiliju Sinaiski]. Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. Rīga: Pilnīgi atklāti, 1995, 5. lpp.

⁴⁵ Синайский В. И. Техника юридической методологии в связи с общим учением о методологии. Rīga: издание Н. Синайской, 2000.

⁴⁶ No redakcijas. Mūsu uzdevumi. Jurists, 1928, Nr. 1, 1.–2. sl.

⁴⁷ Ābers B. Profesors Pēteris Lejiņš sen. Latviešu Juristu Raksti, 1961, Nr. 5, 40.–41. lpp.

daudzsološu Latvijas tiesiskās sistēmas nākamo paaudzi tiesību teorijā un filozofijā.⁴⁸ Līdzīgi vērtīgs pienesums tiesību teorijai atrodams mirtiesneša Nikolaja Vinzarāja (1905–1978)⁴⁹ un zvērinātu advokātu Mirona Krona (1906–1941)⁵⁰ un Nikolaja Valtera (1900–1979)⁵¹ rakstos. Viņi, sekojot Vasilija Sinaiska tradīcijai, rakstos par privāttiesībām plaši analizēja atsevišķus tiesību teorijas pamatjautājumus, kā arī veltīja uzmanību speciāli tiesību teorijas jautājumiem. Šo tiesībnieku atstātais zinātniskais mantojums apliecina Latvijas tiesiskās sistēmas briedumu un gatavību iesaistīties arvien biežāk tiesību teorijas pamatjautājumu izpētē un analizē. Faktiski Latvijas okupācija nežēlīgi pārtrauca perspektīvu tiesību teorijas attīstības tendenci, kas gan daļēji turpinājās trimdā, kur vairāki tiesību teorētiķi spēja turpināt zinātnisko un akadēmisko darbību.

Kopsavilkums

1. Katrai tiesiskajai sistēmai ir nepieciešama “sava” tiesību teorija, kas nodrošina attiecīgās tiesiskās sistēmas darbību. Tajā pašā laikā tiesību teorija “pārsniedz” nacionālās tiesiskās sistēmas telpu, jo parasti galvenās atziņas ir kopīga līdzīgu tiesisko sistēmu saimēm. Latvijas tiesiskā sistēma ir piederīga Rietumu tiesību tradīcijai un kontinentālās Eiropas tiesību saimei. Tas precīzi lokalizē arī mūsu tiesību teorijas vietu un saiknes.
2. Latvijas tiesiskā sistēma starpkaru periodā izauga no tiesību teorijas patērētājas, kas pamatā turpināja izmantot bijušās Krievijas tiesību teorijas atziņas, līdz aktīvai tiesību teorijas līdzveidotājai, iesaistīdamās tiesību teorijas attīstībā pāri tiesiskās sistēmas robežām un būdama atvērta laikmetīgajām tiesību teorijas diskusijām Eiropā.
3. Starpkaru perioda tiesību teorijas atziņas joprojām ir apgūtas fragmentāri, un šajā virzienā būtu nepieciešami turpmāki pētījumi, jo īpaši apgūstot oriģinālās un joprojām praktiski noderīgās atziņas.

⁴⁸ Lotārs Šulcs. Grām.: Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas advokatūra. Zvērināti advokāti un zvērinātu advokātu palīgi biogrāfijās. 1919–1945. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga: Latvijas valsts vēstures arhīvs, 2007, 490.–491. lpp. Plašāk sk.: Šilde Ā. Prof. Dr. Lotārs Šulcs. Universitāte, 1974, Nr. 34, 68.–70. lpp.

⁴⁹ Nikolajs Vinzarājs. Grām.: Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas tiesneši. Senāts, Tiesu palāta un apgabaltiesas biogrāfijās. 1918–1940. Rīga: Tiesu administrācija, 2017, 268.–270. lpp.

⁵⁰ Mirona Krons. Grām.: Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas advokatūra. Zvērināti advokāti un zvērinātu advokātu palīgi biogrāfijās. 1919–1945. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga: Latvijas valsts vēstures arhīvs, 2007, 297. lpp.

⁵¹ Nikolajs Valters. Grām.: Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas advokatūra. Zvērināti advokāti un zvērinātu advokātu palīgi biogrāfijās. 1919–1945. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga: Latvijas valsts vēstures arhīvs, 2007, 517.–519. lpp.